

Den norske transnasjonalhistorien

Knut Kjeldstadli

Mye historie er jo, som vi veit, nasjonal historie. Men om vi så ønsker, hvordan kan blikket utvides? Transnasjonalhistorie – hva kunne det være? Jeg vil begynne leksikalsk, begrepsmessig og forsøksvis analytisk og teoretisk, prøve å plassere dette begrepet i forhold til andre begreper og se om det kan gis en særlig plass og et djupere meningsinnhold. Deretter vil jeg presentere og diskutere sju dimensjoner i en transnasjonalhistorie: tid, rom, klasse eller sosialt miljø, kanaler for kontakt, teknologi, art av forbindelse og samfunnsområde – økonomi, sosiale forhold, kultur og politikk.

Et utgangspunkt er at det er to ulike måter å hente verden inn på – komparativt og relasjonelt. *Komparasjon* forutsetter strengt tatt at de objektene som sammenliknes, er uavhengige av hverandre. En kan si at det ligger en føring i komparasjon i retning av å betrakte nasjoner som nokså klart avgrensede enheter, ja som lukkede beholdere. Tilhengere av landoverskridende historie – som tyske Michael Werner og Benedicte Zimmermann – har blant annet derfor nokså aggressivt avvist komparasjon.⁷ Men det finnes en form for sammenlikning som hviler på en forbindelse mellom de to størrelsene. Den amerikanske historisk orienterte sosiologen Charles Tilly snakker om en *encompassing comparison*, altså en sammenlikning basert på at de to størrelsene inngår som momenter i samme system, men

---

7. Werner og Zimmermann 2002.

er ulikt plassert i systemet.⁸ Sentrum og periferi kan vel være eksempel på slike plasseringer. Det samme gjelder arbeidsdeling.

Men ellers kan det være greit å stille komparativ tilnærming opp mot *relasjonell* tilnærming.⁹ Grunntanken bak å understreke relasjoner er at et fenomen ikke er én stabil essens, et vesen eller en kjerne som vedvarer og forblir det samme uavhengig av omgivelsene. Noen vil gå så langt at de sier at alt er relasjoner. Men da får vi et teoretisk problem – hvor kommer de størrelsene fra, som kan bringes i forbindelse med hverandre og påvirke hverandre? En mer tilfredsstillende vei er å si – med gamle Aristoteles – at fenomener har både potensialitet og aktualitet. Fenomenet har altså flere muligheter, men det avhenger av relasjonene hvilken mulighet som bringes fram, som realiseres. Vi blir noe annet etter som relasjonene skifter. I én kontekst er Norge en småstat med interesser i internasjonal lov og orden, i en annen kontekst er landet den flinkeste gutten i NATO-klassen. Jeg bør legge til at relasjoner ikke nødvendigvis er varme og positive, som med herren og knekten kan de implisere dominans og negativitet.¹⁰

En liten begrepskurs

Nå kan disse relasjonene mellom land være av ulik art. Vi snakker mye om *internasjonal* historie, altså historien om det som skjer *mellom* nasjoner, mellom stater. Det er vel riktig å si at denne tilnærmingen ser nasjonene, statene, som relativt klart avgrensede enheter som så trer i forbindelse med hverandre – i avtaler, diplomati, konkurranse og krig. Med *overnasjonale* eller *supranasjonale* størrelser snakker vi om enheter som statene har avgitt myndighet til, enheter som kan fatte vedtak som skal være gyldige for statene, som dagens EU.

Hvilken plass har da *transnasjonal* historie? Dersom dette ordet skal vise til et begrep som dekker en virkelighet som ikke beskrives av andre begreper, må det være følgende: Med transnasjonale fenomener tenker vi

---

8. Tilly 1984.

9. Kjeldstadli 2006.

10. Antropologen Marshall Sahlins bruker uttrykket resiprositet, gjensidighet, og skjelner mellom generalisert, likeverdig og asymmetrisk resiprositet, der den siste formen impliserer utbytting og dominans, at én part i relasjonen profiterer, en annen taper. Se Sahlins 1974.

på dem som *eksisterer i kraft av* å utfolde seg over en eller flere landegrenser, fenomener som ellers ikke ville ha funnes. Slike transnasjonale fenomener er emigrasjon og immigrasjon, typer av handel og kapitalinvesteringer eller bevisste forsøk på å spre budskap over landegrenser, det være seg som kristen misjon eller sosialistisk organisering. Forskjellen fra *global* historie må være at transnasjonalitet kan involvere færre, kanskje bare to, størrelser som bringes sammen.

Nå har transnasjonal historie også blitt forbundet med et begrep om sammenfiltret eller sammenvevd historie. På tysk snakker en om *Verflechtung* og *Verflechtungszusammenhänge*. På fransk brukes uttrykket *histoire croisée*, altså direkte oversatt – «voksende» historie, vel helst i meningen sammenvoksende eller kryssende, tverrgående historie. På engelsk har det vært snakket om *entangled history*, et ord som faktisk har et visst negativt preg. To *entangle* betyr ikke bare nøytralt å vikle noe inn i hverandre, men også innfange, snare inn noe, innvikle noe i vanskeligheter. Andre *buzz words* er internasjonalt historie, transterritoriell historie, interaksjons-historie, *connected history*.

En kan sikkert velge å bruke «transnasjonal» så omfattende. En hjemmeside for transnasjonal historie sier at kategorien dekker

a broad range of methodical approaches devoted to the analysis of encounters across borders and exchange. By means of these methods, transnational history can be studied as the intensification of relationships, the growing influence of globalizing processes on local, regional and national developments and as the lasting dialectics of de- and re-territorialization in the economy, in politics, in social relationships and in culture.¹¹

Dette er én mulig bruk av ordet. Men skal det være noe annet enn et moteord, bør det reserveres for den mer snevre betydningen – altså fenomener som er til i kraft av å eksistere over landegrenser. Redaktørene av en dansk antologi om *Transnationale historier* fra 2009 er enig: «Det transnationale perspektiv setter [...] fokus på møder, vandringer og udvekslinger af men-

11. <http://geschichte-transnational.clio-online.net/transnat.asp?lang=en> (22. april 2009), gjengitt etter Fossat, Magnussen, Petersen og Sørensen (red.) 2009, s. 10.

nesker, varer, teknologier, institutioner, nettverk, idéer og forestillinger, der overskrider statsgrænser.»¹²

Implisitt i alle disse begrepene er at de forutsetter forekomsten av størrelser som *kan* flettes inn i hverandre. *Transnasjonal* historie forutsetter nasjoner. Begrepet opphever ikke nasjonene som reelt skapte og historisk eksisterende størrelser. Skal en ha sammenfletninger, må en ha noe å flette sammen. Men *transnasjonal* historie viser til hvordan store felter i en nasjon er trukket inn i omverdenen og finnes i kraft av sine forbindelser til andre. Det transnasjonale minner om at det ikke har vært vanntette skott mot omverdenen. I den nevnte danske boka er tonen i noen av bidragene at det nasjonale er fiktivt, og hvis det finnes, er det farlig. Derfor bør en etter forfatternes mening heller ikke tale om det transnasjonale, men heller for eksempel *histoire croisée* – oversatt til engelsk med *intercrossing*.¹³

Nå vil vel flere si at transnasjonal historie ikke er noe nytt. Delvis er jo dette sant. Historikere har forsket i mangt, som her hjemme: Vikinger i vesterled, innføring av kristendommen, svartedauden, de mange ulike krigene norske bondesønner utkjempet for oldenborgernes maktstat, opplysningsideer, norsk industrispionasje i England, utvandring til USA – for bare å nevne noe. Det nye er snarere at perspektivet gis mer oppmerksomhet, at en ser at dette gjelder flere felter, og at begrepet nå tenkes mer systematisk gjennom, slik denne antologien er et uttrykk for.

Forsøk på å gjøre begrepet djupere

Skal tanken om transnasjonalitet utvikles, kan en minne om at relasjoner kan være av ulik art. Inspirert av en vitenskapsmann på et helt annet felt, den danske lingvisten Louis Hjelmslev, vil jeg foreslå en firedeling ut fra to akser: Én akse angår fenomener som er gjensidige, avhengige versus uavhengige av hverandre, en annen angår fenomener som er likestilte, versus de som er plasserte hierarkisk over hverandre.¹⁴ Vi kan da snakke om utsjalling, asymmetrisk gjensidighet, solidarisk komplementaritet og autonomi.

12. Fossat, Magnussen, Petersen og Sørensen (red.) 2009, s. 11.

13. Se for eksempel Langen 2009.

14. Om Hjelmslev, se Dinesen 1994.

1. *Utsjaltning*. Først har vi situasjoner der den ene parten er mektig, men ikke trenger den andre. For eksempel ble det lenge hevdet at store deler av Afrika slik var sjaltet ut fra verden. U-land er ikke bare utbyttet, men kan bli nærmest irrelevante. Eller det kan gjelde former for migrasjon som ikke blir transnasjonal, fordi migrantene ikke får krysse noen grense, men avvises og utvises.
2. *Asymmetrisk gjensidighet*. Så har vi situasjoner der den ene parten dominerer, men like fullt trenger den andre parten. Det er en indre, men ulikevektig forbindelse – som mellom herren og knekten, kapital-eieren og lønnsarbeideren, kolonimakta og de koloniserte, mellom det Edward Said kalte orientalismen og det faktiske Midtøsten og Asia.¹⁵
3. *Solidarisk komplementaritet*. Her er situasjonen at to i utgangspunktet uavhengige, relativt jamsterke enheter samarbeider, altså i solidaritet, eller at de utfyller hverandre, altså er komplementære.
4. *Autonomi*. Endelig kan det være en situasjon der to jamstilte størrelser ikke trenger hverandre, ikke forutsetter hverandre. De er autonome i sitt forhold, en eventuell forbindelse vil være tilfeldig – *ad hoc*.

Den egentlige transnasjonale historien må jo dreie seg primært om situasjon 2 og 3 her, som begge impliserer gjensidighet eller avhengighet, men er ulike når det gjelder likestilling, balanse, hierarki og underordning mellom dem som inngår i relasjonen. Et viktig moment er at et land som Norge i en slik transnasjonalhistorie kan skifte mellom å være den dominerende og den dominerte, mellom å være avsender og mottaker: Vikinger dro ut i én fase, danske og nordtyske offiserer og embetsmenn kom hit i en annen. Og om landet har mottatt impulser i de fleste sfærer, har det også sendt impulser fra seg i andre.

En annen vei en kan følge hvis en vil utvikle et transnasjonalt perspektiv, er å gjøre seg kjent med og vurdere eventuell verdi av en del teoretiske begreper:

- epistemic communities
- transnasjonale aktører og nettverk
- *transfer* og etterlikning

---

15. Said 1978.

- transnasjonal læring
- amerikanisering
- kreolisering, at det altså oppstår et nytt blandingspråk
- oversettelse
- kulturmøter og kontaktsoner¹⁶

Det ligger i kortene at et land som har en liten befolkning og er geografisk perifert, i større grad mottar og domineres enn det sender ut og dominerer. Men samtidig bearbeides jo slike allmenne impulser: De settes sammen på en egen måte og får et nasjonalt særpreg. Ved en overføring, et *transfer*, vil ikke det overførte være uberørt: Det tilpasses, adapteres, endres ut fra hvem mottakeren er. Og en slik overføring blir ikke nødvendigvis en engangsoperasjon. Emigranter til USA kom tilbake og dro igjen mange ganger.

Å styrke et transnasjonalt perspektiv er ikke det samme som å si at nasjonalstaten er problemet, faglig sett. Valget av ramme kommer an på hva en vil undersøke: Noen ganger er nasjonalstat den adekvate ramme, noen ganger ikke. Poenget må være å unngå den vanemessige, ureflekterte metodologiske nasjonalismen. Men det gjør en ikke ved å erstatte denne med en like ureflektert *a priori*-metodologisk transnasjonalisme eller globalisme.¹⁷

Et transnasjonalt perspektiv innebærer heller ikke at alt av verdi har kommet utenfra, at bønder stort sett var reaksjonære sinker. Jeg sier det fordi en kan støte på slike syn for eksempel hos kunsthistorikere og idéhistorikere. Det er forskjell på en rolig konstatering av kulturelle impulser utenfra og å bli nasjonale autoflagellanter.

Transnasjonale perspektiver innebærer heller ikke at nasjonen eller det norske samfunnet oppløses som en størrelse. Svært mange handlinger og forbindelser vil ha den norske staten og nasjonen som ramme. Men det innebærer et syn der statsgrensa ikke tas som en *a priori* gitt ramme for ulike relasjoner, der samfunnet brått stanser ved Svinesund.¹⁸

---

16. Fossat, Magnussen, Petersen og Sørensen (red.) 2009, s. 13.

17. Kjeldstadli 2008a.

18. Dette er forsøkt utredet i Kjeldstadli 2000b, kapittel 2.

Sju transnasjonale dimensjoner

Så mye om begreper og analytiske tilganger. De transnasjonale forbindelsene kan også studeres langs ulike dimensjoner.

For det første varierte de over *tid*. La oss her legge til side spørsmålene om Norges plass i den oldenborgske konglomeratstaten, om Danmark skal ses som innland.¹⁹ Det har vært perioder med skiftende grad av lukkethet og åpenhet, og tettheten i forbindelsene har skiftet. Tider med høy grad av transnasjonalitet var kan hende vikingtida, så ved høydepunktet for den norske middelalderstaten, den store militære mobiliseringen og krigføringen i maktstatens epoke, videre den utadvendte, ekspansive og liberale fasen fra om lag 1870 til 1914, mye på grunn av internasjonale konjunkturer, og så den siste generasjonens vekst i media og migrasjon. Innimellom har merkantilismen og tilløpene til økonomisk autarki i mellomkrigstida gått andre veien.

En annen dimensjon i transnasjonal historie angår *rommet*, verden omkring. Til hvor har det gått kontakter? Jens Arup Seip skreiv om hvordan Norge på 1800-tallet var omgitt av en indre og en ytre ring, den indre var Norden, den andre mer bredt de europeiske maktene.²⁰ Dette bildet bærer langt om en tenker på statlig nivå, på internasjonal politikk. Men når en legger vekt på andre samfunnsområder, skifter bildet. Migrasjon omfattet folk fra den indre sirkelen, som eksempel kan vi nevne svensk masseinnvandring, som før 1915 kom opp mot 150 000.²¹ Men enda flere dro jo i samme epoken, særlig til USA, i alt 750 000. Misjon knyttet bånd til Madagaskar, Zululand og Kina. Skipsfarten er i sitt vesen kanskje den mest transnasjonale næringen, med et virkelig globalt nettverk.

Rom kan også analyseres ut fra ulike *regioner* i Norge. Det er kanskje å selge sand i Sahara å fortelle sørlendinger at det har vært en hollendertid, slik det var en pomortid i Nord-Norge og en skottetid på deler av Vestlandet. Det fortelles om en skotsk skipper som hadde tette forbindelser med en gardbrukerfamilie på Ropeid i Rogaland. En gang skipperen kom,

19. Rian 2003.

20. Seip 1981, s. 18 flg.

21. Myhre 2003, s. 186 anslår at 130 100 kom før 1900; enda flere kom i åra etter.

hadde kona hans nedkommet: Han fikk med seg barselsgraut til henne i ei høykasse som var varm da han kom heim.²²

For det tredje har ulike *klasser, sosialgrupper og yrker* hatt ulike forbindelser til omverdenen. Ulike deler av borgerligheten hadde forbindelser med forskjellige land. Om vi ser på tiåra fram mot okkupasjonen, var *England* den viktigste handelspartneren, det landet Norge eksporterte mest til og orienteringspunktet for handel, shipping og sportsinteresserte. Særlig næringslivskretser i byene tok opp mange av britenes tanker omkring sportsøving. Sport skulle bedrives for sin egen skyld, helst av *gentlemen* med fritid, som var amatører og ikke skjelte til egen vinning. Det britiske sportsidealet slo best an på Østlandet og i byer og byliknende strøk. På Vestlandet og i Trøndelag rådde Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug som understreket idrettens nytteside, blant annet for forsvarssaken.²³

For tekniske yrker var *Tyskland* lenge mønsterlandet: Mange var utdannet der. I 1903 ble for eksempel Norske Elektrisitetsverkere Forening kollektivt medlem av den tyske foreningen.²⁴ Norges tekniske høyskole ble åpnet i 1910, med tyske forbilder, og la derfor stor vekt på teori.²⁵ Også arbeiderbevegelsen så lenge hen til Tyskland. Men i mellomkrigstida ble Tyskland skjøvet ned på den norske rangstigen – dels på grunn av ubåtkrigen som også rammet norske skuter under verdenskrigen, dels fordi *USA* ble det nye idollandet. Amerika ble nå landet en viste til for alt fra strafferettspleie til organisering av biblioteker og industri. *Russland* ble ledestjerne for mange arbeidere etter revolusjonen.

Andre miljøer hadde sine spesielle utland. *Frankrike* var stedet for bildende kunstnere. *Sveits'* folkeavstemninger og folkeforsvar var forbilde for radikale borgerlige demokrater. I mørebyene snakket klippfiskeeksportører hyppig *portugisisk* og *spansk*.

Normalt vil de øvre klassene eller sjiktene ha de tetteste transnasjonale forbindelsene, gjennom handel, næringsdrift og turisme. Men det er et trekk ved de norske relasjonene til omverdenen som kanskje ikke var ene-

---

22. Sogner 2003, s. 306.

23. Olstad 1987.

24. Sandberg 1951.

25. I omtalen av de ulike miljøenes utland trekkes på Kjeldstadli 1994.

stående, men likevel viktige. Småkårsfolk har vært mer involverte i og til dels også bedre informert om land langt vekk enn la oss si et standard middelklassemenneske i hovedstaden. Det gjaldt sjøfolkene, misjonskvinnene, de mange som mottok Amerika-brev fra folk de stolte mer på enn bøker og pamfletter som kom.²⁶ Det gjaldt aktivistene i arbeiderbevegelsen, som kunne lese om streiker i Shanghai eller protesterte på justismordet på anarkistene Sacco og Vanzetti i USA i 1927.

En fjerde dimensjon som fortjener å løftes fram, er spørsmålet om *kanalene* for forbindelser. Var det *mennesker* som fysisk bevegde seg over landegrenser? Historien er full av dem – steinhoggere i middelalderens domkirker, hæravdelinger, sjøfolk i prisonen i England og i Nord-Afrika, emigranter til USA og Australia, misjonærer, gassiske studenter på Misjonskolen i Stavanger, handelsagenter, turister og flyktninger.

Og hvordan flyttet de seg? *Kommunikasjonsteknologi* har åpenbart vært viktig. Med hensyn til massevandring utgjorde dampskipet, ikke flyet, det store skiftet. Dampskipet ga rimelig sikker, rimelig regelmessig og økonomisk overkommelig transport, med muligheter også for retur.

Kommunikasjonsteknologi har vært avgjørende også for fysiske *varer* og har da primært dreid seg om skipsfart. Sjøfarten har for øvrig vært og er et av de beste eksemplene på genuint transnasjonale systemer, som har fungert til dels uavhengig av nasjonsstater, og som har eksistert i kraft av å virke over grenser – med sjøfolk fra mange land, egne organisasjoner, vedtatte regler for eksempel for lastemerker og uformelle normer for ferdsel på fritt hav.

Valget av kanal kunne styres av flere forhold. Når det gjelder *informasjon*, har Kristine Bruland vist at den mekaniske teknologien i den første industrielle revolusjonen var lite teoretisk og formalisert. For at mennesker i et periferiland som Norge skulle lære teknologien, måtte en enten reise ut eller hente inn spesialister. Å satse på bøker eller liknende dugde ikke.²⁷ Også i den tidlige oljeindustrien skjedde denne typen import, med brønndreperer som amerikaneren Red Adair og rogalendingene i rollen som «white niggers».²⁸

---

26. Indseth 2006.

27. Bruland 1989.

28. Smith-Solbakken 1997.

Men andre typer informasjon har jo latt seg kodifisere – og dermed også latt seg presentere via skriftlige medier som lærebøker eller tekniske tidsskrifter og gjennom visuelle medier. Og representasjoner kan nå over grenser. I nyere tid har medier som film, fjernsyn og nå Internett den egenskapen at en så å si kan være simultant, men virtuelt til stede ved en hending.

Som en sjette analytisk inngang kan transnasjonalitet studeres ut fra *arten* av forbindelser. Om vi griper tilbake til de to aksene hos Louis Hjelmslev, er to dimensjoner viktige. For det første: Hvor *tette* var forbindelsene? De kan plasseres på en skala, med fravær av kontakt i den ene enden og tett flyt i den andre. Og for det andre: Var forbindelsen preget av *dominans* eller *likestilling*? Var den positiv eller negativ? Dette kan ha variert om en ser situasjonen fra knektens eller herrens synsvinkel.

Så den sjuende og siste dimensjonen: På *hvilke samfunnsområder* eller i *hvilke samfunnssfærer* har transnasjonale tilstander spilt en rolle? Her kan det være greit å gripe til en klassisk nivådeling: økonomi, sosiale forhold, kultur og politikk.

Det første nivået er *økonomi*. Transnasjonale *handelsforbindelser* er ingen nyhet: Hansasystemet bandt nordlige og vestlige deler av Norge til kontinentet i cirka 350 år. Den første moderniseringen av norsk økonomi – de nye næringene på 1500- og 1600-tallet – hang også sammen med eksport. Som et lite land, ja et perifert land, gjaldt det for aktører i Norge å finne fram til en etterspørsel som ikke var generert i Norge.

Et liknende perspektiv kan gjelde *teknologi*, som eksisterte som et potensial det gjaldt å huke seg fast i og utnytte. Kjartan Fløgstad har i forbindelse med boka si om bedriften Electric Furnace Products i Sauda formulert det slik at bedriften og stedet koples til og koples fra verdensmarkedet.²⁹ De koples til for eksempel ved at råstoffer hentes utenlands fra, bearbeides og sendes ut. Men så kan det komme endrete konjunkturer eller nye tekniske regimer som gjør at bedrift og sted koples ut av dette globale nettverket.

I disse transnasjonale relasjonene er det særlig én type aktør som blir avgjørende – *det transnasjonale konsernet*. Handelskapitalistiske forløpere for dagens konserner fantes, som dansk ostindisk kompani fra 1615, som ble omformet flere ganger fram til 1730. Kompaniet fikk av kronen rett til

---

29. Fløgstad 1990.

å føre krig, inngå traktater, bygge anlegg og festninger mellom Kapp det gode håp og Magellanstredet i øst. Kompaniet ervervet byen Tranquebar i staten Tanjore gjennom betydelige konflikter. Fram til 1845 overlevde det på slavehandel og kaperfart. Også vestindisk-guineisk kompani hadde reelt fra 1625, formelt fra 1671 og fram til 1754 som formål å kolonisere, handle og administrere danske kolonier på vegne av kronen. Kompaniet var hovedansvarlig for slavehandelen fra Gullkysten til Karibia. Det anskaffet øyene St. Thomas i 1671, så St. Jan i 1718 og St. Croix i 1733, de besto som Dansk Vestindia til 1917.

Nyere transnasjonale konserner har sjeldnere vært bygd så åpent på rov – men er like avhengige av fortjeneste. Et døme er Norsk Hydros aluminiumproduksjon, som med bauxitt fra Trombetás i Brasil lenge holdt det gående i Holmestrand, på Karmøy, i Høyanger og Årdal – før hovedvirksomheten ble lagt til Dubai og Qatar. Frank Meyer har vist hvordan steder som Trombetás og Årdal var bundet sammen som ledd i en varekjede.³⁰ Et konsern opprinnelig basert i Norge kunne altså søke ut, men tidligere har det vært vel så vanlig at kapitalister utenfra har investert, etablert seg eller kjøpt opp virksomheter i Norge. I 1909 var 39 prosent av samlet aksjekapital i norsk industri eid av utlendinger. Mellom 1895 og 1914 kom mellom hver sjette og hver tredje investerte krone fra utlandet.³¹ Norsk Hydro var jo i realiteten ikke særlig norsk, verken når det gjaldt investeringskapital, styresammensetning, marked, og etter hvert heller ikke når det gjaldt produksjonsteknologi.

Det neste nivået etter økonomi er det *sosiale*. Migrasjon er et sentralt fenomen, som per definisjon er transnasjonalt. Blant de mange temaene som kunne vært drøftet, skal bare ett løftes fram: Både i eldre tid, men enda mer under den moderne immigrasjonen de siste 40 åra, er det blitt skapt transnasjonale nettverk.

I teoriene om transnasjonalitet og *histoire croisée* pekes det på det i og for seg enkle, men viktige faktum at en bevegelse langs en transnasjonal forbindelse ofte ikke er gjort en gang for alle, fra ett sted til et annet. Iblant kan en se at det er en sirkelmigrasjon som foregår der en person ven-

---

30. Meyer 2012.

31. Stonehill 1965.

der tilbake til utgangspunktet. Svennevandringene – for nordmann oftest i Nord-Europa – er et eksempel, der en ofte krysset flere grenser. Folk som søker utdanning, kan vise noe av det samme. Det samme gjelder den moderne middelklasseungdommens nye dannelsesreiser i Sør-Amerika eller Asia. Mange reiser att og fram. Tilbøyeligheten til remigrasjon fra USA har variert. Russiske jøder hadde meget lav tilbøyelighet, folk fra Balkan meget høy, skandinaver lå i midten. Rekorden skal være en serber som var 16 ganger fram og tilbake «over dammen» til USA før andre verdenskrig.³² Et kvalifisert anslag er at 155 000 vendte tilbake til Norge mellom 1891 og 1940. I 1920 var det her 50 000 hjemvendte.³³

Kontakter i to eller flere land skaper transnasjonale nettverk.³⁴ Nettverket er for personen kanskje ikke noe som alltid brukes, men eksisterer der som et potensial som kan tas i bruk. Om nødvendig kan en aktivisere kontakter i hjemlandet, for eksempel for å skaffe varer eller reise kapital. Det analytiske mellomnivået (meso) som nettverkene representerer, er blitt gitt stadig større oppmerksomhet fra migrasjonsforskere.³⁵ Betoningen av mellomnivået står i motsetning til å se bare på individer (mikro) eller bare på makro, som store konjunktursvingninger. Folk er bundet inn i nett av gjensidige forpliktelse. Noen må reise for å skaffe kontanter til gården; noen må bli hjemme for å ta seg av gamle mor. Som Charles Tilly spissformulerte det: «Det er nettverk som flytter, ikke personer.» Blant norsk-pakistanere blir 80 prosent gravlagt i opphavslandet. Men 20 prosent – og en stadig voksende andel – begravnes i Norge.³⁶ Økningen er et tegn på at tyngdepunktet i nettverket er i ferd med å skifte, at «hjemme» mer og mer er blitt her i landet.

Denne transnasjonale situasjonen reiser flere spørsmål av samtidshistorisk art: Når mennesker lever transnasjonale liv – hvordan kan det da organiseres ordninger som sikrer at det ikke blir for mye «kluss i vekslina» mellom livsfasene? Hvor opplever folk at de hører til? Har de overskudd til å delta i sosialt og politisk liv i mer enn ett samfunn? Vil de da inngå i isolerte parallellsamfunn? Erfaringen synes å være at folk kan delta i to

---

32. Wyman 1993.

33. Backer 1965.

34. Kjeldstadli 2008b.

35. Faist 1997.

36. Døving 2004.

land. Men dersom nasjonalitet ett sted gjøres til den overordnede lojaliteten, kan transnasjonalitet under noen vilkår bremse inkludering.³⁷

Så til vårt tredje analytiske nivå – *det kulturelle* – inkludert *det religiøse*. Kristendommen kom til Norge som en importreligion, og svært mange av strømningene i kirken har jo vært impulser utenfra. Det gjaldt lutherdommen: I Norge var det ingen sterk etterspørsel etter den lutherske læren, i motsetning til i Danmark og en del tyske stater. Lutherdommen hadde i starten verken forankring i det folkelige eller det nasjonale, men kom som et maktbud ovenfra.

Som importgods kom seinere både potetprestenes rasjonalisme, pietismen og grundtvigianismen. Dessuten har det vært åpent for dissentermenigheter – svært mange har kommet med inspirasjon utenfra – herrnhuter, kvekere, metodister og baptister, adventister, Jehovas vitner, pinsevenner og Oxford-bevegelsen. De evangelisk-lutherske frimenighetene har derimot innenlandsk opphav.

Så transnasjonale forbindelser på det religiøse feltet er ikke noe nytt. I juni 1974 kom den første moskéen, i 1999 var det i Oslo 24 moskeer i daglig bruk, i 2005 skal det ha vært 84 i landet. Den første – kalt *Islamic Cultural Centre* – var knyttet til den pakistanske retningen *Jamaat-i-islami*, som også var organisert som islamistisk politisk parti i Pakistan. Denne moskeen har også bånd til en tilsvarende gruppering i Storbritannia. Det er også andre islamske trossamfunn som har sterke bånd til opphavslandet.³⁸

Som eksempel på transnasjonalitet på det *politiske* planet kan vi nevne arbeiderbevegelse og fagbevegelse. Arbeiderbevegelsen har i sin tidlige tid kjent betydningen av internasjonalisme. Dette har vært i egen interesse. I den første, store norske typografstreiken i 1889 ble det maktpåliggende å stanse streikebrytere hentet inn fra Danmark. Det gjorde en ved å borde togene de kom med, og snakke dem fra det. Og Arbeidernes faglige landsorganisasjon fikk hjelp fra andre lands fagbevegelser under de store arbeidskampene i mellomkrigstida. Dette har også dreid seg om å støtte andre. I 1890-åra bevilget fagforeningene i Kristiania penger til streikende arbeidere i Hamburg. Og da myndighetene ville utvise utenlandske arbei-

37. Kjeldstadli 2006, kapittel 2.

38. Vogt 2000.

dere som hadde vært aktive i en hard arbeidskamp på Rjukan i 1912, vedtok arbeidernes masse møte: Vi står «sammen med vore kammerater som tilfeldigvis er føtt i et andet land». Utfordringene er ikke blitt mindre i dag.³⁹

Litteratur

- Backer, J.E. (1965). Ekteskap, fødsler og vandring i Norge 1856–1969, *Samfunnsøkonomiske studier* 13. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Bruland, K. (1989). *British technology and European industrialization. The Norwegian textile industry in the mid-nineteenth century*. Cambridge.
- Dinesen, A.M. (1994). *Grundbog i semiotik*. København.
- Døving, C.A. (2004). *Norsk-pakistanske begravelsesritualer – en migrasjonsstudie*. Masteravhandling i religionshistorie. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Faist, T. (1997). The crucial meso-level, i T. Hammar, G. Brochmann, K. Tamas og T. Faist (red.) *International migration, immobility and development. Multidisciplinary perspectives*. Oxford/New York.
- Flogstad, K. (1990). *Arbeidets lys. Tungindustrien i Sauda gjennom 75 år*. Oslo.
- Fossat, S.B., Magnussen, A., Petersen, K. og Sørensen N.A. (2009). *Transnationale historier*. Odense.
- Indseth, T. (2006). *Forestillinger om Amerika i Norge. Med vekt på motiver for utvandring i perioden 1866 til 1900, i lys av amerikabrev, amerikabøker og aviser*. Masteroppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Kjeldstadli, K. (1994). *Et splittet samfunn. Aschehougs Norgeshistorie*. Oslo.
- Kjeldstadli, K. (2003). *Norsk innvandringshistorie, bind 1–3*. Oslo.
- Kjeldstadli, K. (2006). Å tenke i relasjoner, *Fortid* 3 (4).
- Kjeldstadli, K. (2008). En saga blott? Kan vi skrive norgeshistorie i globaliseringens tid?, i H. Tjelmeland, M. Tveit og S. Aas (red.) *Korleis feire ein nasjonalstat i ei globalisert verd?*, *Speculum Boreale*, 10, 2008a.
- Kjeldstadli, K. (2000). *Sammensatte samfunn. Innvandring. Inkludering*. Oslo.
- Kjeldstadli, K. (2010). «Arbeidere i alle land – foren dere.» Også i dag?, *Arbeiderhistorie* 2010.
- Langen, U. (2009). På kryds og tværs. Franske revolutionsmigranter 1789–1914 og *histoire croisée*, i Fossat, Magnussen, Petersen og Sørensen (red.).
- Meyer, F. (2012). Comparing towns in a transnational commodity chain. Social and environmental impacts of aluminium production in Porto Trombetás, Brazil, and Årdal, Norway, i M.J. Borges og S.B. Torres (red.) *Company towns. Labor, space and power relations across time and continents*. New York.
- Myhre, J.E. (2003). Del II. 1860–1901, i Kjeldstadli (red.).

---

39. Kjeldstadli 2010.

- Olstad, F. (1987). *Norsk idretts historie, Bind 1. Forsvar, sport, klassekamp*. Oslo.
- Rian, Ø. (2003). *Embetsstanden i dansketida*. Oslo.
- Sahlins, M. (1974). On the sociology of primitive exchange, i *Stone Age Economics*. London.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. New York.
- Sandberg, J. (1951). *Trekk fra elektrisitetsforsyningens utvikling. Del I*. Oslo.
- Seip, J.A. (1981). *Utsikt over Norges historie. Annen del*. Oslo.
- Smith-Solbakken, M. (1997). *Oljearbeiderkulturen. Historien om cowboyer og rebeller*. Doktorgradsavhandling. Trondheim: NTNU.
- Sogner, S. (2003). Del II. 1537–1800, i Kjeldstadli (red.).
- Stonehill, A. (1965). Foreign ownership in Norwegian enterprises, *Samfunnsøkonomiske studier* 14. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Tilly, C. (1984). *Big structures, large processes, huge comparisons*. New York.
- Vogt, K. (2000). *Islam på norsk. Moskeer og islamske organisasjoner i Norge*. Oslo.
- Werner, M. og Zimmermann, B. Vergleich, transfer, verflechtung. Der ansatz der histoire croisée und die herausforderung des transnationalen, i *Geschichte und Gesellschaft* 28 (2002).
- Wyman, M. (1993). *Round-trip to America. The immigrants return to Europe, 1880–1930*. Ithaca/London.